

GAZİ ÜNİVERSİTESİ TÜRK HALKBİLİMİ
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ (THBMER)

TÜRKİYE'DE HALKBİLİMİ
MÜZECİLİĞİ ve SORUNLARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Yayına Hazırlayanlar

M. Öcal Oğuz

Tuba Saltık Özkan

Gazi Üniversitesi THBMER Yayını

GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU MÜZECİLİĞİNİN ÖNEMİ

Mevlüt ÖZHAN

Genel olarak müze; sanat yapıtlarını ve doğa nesnelerini toplayarak bunları toplumun gelişmesi ve eğitilmesi amacıyla inceleyen, sergileyen, koruyan kurum olarak ifade edilir. Onsekizinci yüzyılda ortaya çıkan müzecilik kavramı daha sonraki yıllarda gelişme göstermesine karşın ancak yirminci yüzyılda bilimsel yaklaşımla ele alınmaya başlar. Ülkemizde ise ondokuzuncu yüzyılın ortalarında başlayan müzecilik Cumhuriyetin ilanından sonra gelişip yaygınlaşır. Önce büyük kentlerimizden başlamak üzere müzeler kurulur. Bu müzelerden bazılarında (Topkapı Sarayı Müzesi'nde olduğu gibi) hem arkeolojik hem etnografik malzemeler birlikte sergilenir. Bazılarında ise sadece arkeolojik eserler sergilenir.

Üzerinde pek çok medeniyetin filizlenip geliştiği, Anadolu, bu medeniyetlerin yarattığı kültür ve sanat değerlerinin çoğunu günümüze kadar yaşatmıştır. Bu zengin değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, çağdaş müzecilik anlayışı içerisinde sergilenmesiyle mümkün olacaktır.

Son yıllarda çağdaş müzecilik anlayışına uygun müzeler yapılmakta, kültürel değerlerimiz bu müzelerde en iyi şekilde sergilenmektedir. Ancak ülkemizde folklor açık hava müzeleri ile ihtisas müzelerinin olmayışı büyük eksiklik olarak gözümüze çarpmaktadır. Avrupada ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kurulmaya başlayan ve bugün bütün Avrupa ülkelerinde yaygınlaşan folklor açık hava müzeleri ülkemizde henüz kurulamamıştır. Kültür Bakanlığı ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi işbirliği ile 1985'lerde başlatılan çalışmalar ne yazık ki çeşitli nedenlerden dolayı sonuçlandırılmamıştır. Oysa dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyal yaşamdaki ve teknikteki gelişmeler pek çok folklorik değerleri yok etmektedir. Bu değerlerin zaman kaybedilmeden toplanıp çağdaş bir anlayışla sergilenerek gelecek kuşakların hizmetine sunulması gerekir. Geleneksel Türk tiyatrosu olarak nitelendirdiğimiz karagöz, kukla, ortaoyunu, meddahlık, dramatik köy seyirlik oyunlarında geleneksel kültürel değerlerimiz içerisinde önemli yer tutmaktadır. İnsanlığın varoluşundan itibaren üretim ilişkilerinden ve inançtan kaynaklanan dramatik köy seyirlik oyunları işlevini kaybettiği için günümüzde artık oynanmamaktadır, oynananlar da eğlenmek amacıyla oynanmaktadır. Ortaoyunu, meddahlık günümüzde klasik biçimiyle oynanmamaktadır. Karagöz ve kukla ise çok az sayıdaki kurum, kuruluş ve sanatçının

çabasıyla yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu kültürel değerlerimizle ilgili malzeme ve dokümanların toplu olarak sergilendiği bir müzeye sahip değiliz. Yalnız karagöz tasvirleri değişik kurumlarca arşivlenmekte veya sergilenmektedir. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Arşivi en zengin karagöz tasviri koleksiyonuna sahiptir. Katip Salih, Hayali Memduh, Hayali Nazif, Hayali Küçük Ali, Ragıp Tuğtekin, Metin Özlen, Kemalettin Sevilen ve isimleri bilinmeyen bazı sanatçıların tasvirlerinden oluşan binbeşyüze yakın tasvir Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Arşivinde korunmaktadır. Ayrıca Topkapı Müzesinde, Yıldız Sarayı Müzesinde ve İstanbul Belediye Müzesinde bazı sanatçılar tarafından yapılan tasvirlerle, ortaoyunu kostümlerinin bir bölümü sergilenmektedir. Sözü ettiğimiz yerlerdeki dokümanlar daha çok arşivlik malzeme olarak korunmaktadır. Oysa bu malzemelerin çeşitlendirip zenginleştirilerek bir müzede en iyi şekilde sergilenmesi gerekir. Pek çok Avrupa ülkesinde ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan ülkelerin bazılarında kukla ve gölge oyunu müzeleri kurularak kendi kuklaları sergilenmektedir. Fransa ve Almanya gibi ülkeler ise kendi kuklalarının yanısıra diğer ülkelerin kukla ve gölge oyunu malzemelerini toplayarak sergilemektedirler.

Geleneksel tiyatro malzemelerinin sergilenmesi bu kültür değerimizin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önem taşıdığı gibi çağdaş tiyatro rejisörlerinin, sanatçılarının oyun yazarlarının, sahne tasarımcılarının yararlanmaları için de önem taşımaktadır.

Her ulusun geleneksel tiyatrosu o ulusun edebiyatı, halk müziği, halk oyunları, el sanatları giyim kuşamaı, sosyal ilişkileri, üretim ilişkileri, yaşam biçimleri, estetik ve sanat anlayışları konusunda bilgiler verir, ait olduğu dönemin bütün bu bilgilerini geleceğe yansıtır. Örneğin karagöz oyunlarında canlandırılan tiplerin yaşadığı dönemin insan ilişkileri, davranış biçimi, edebiyatı, giysileri, müziği ve sanat anlayışı hakkında bilgiler ediniriz. Kukla, ortaoyunu, meddahlık ve köy seyirlik oyunları için de aynı şey sözkonusu. Bu anlamda geleneksel tiyatro müzeleri bize folklorumuzun hemen her alanında bilgi sunma özelliğini taşırlar.

Geleneksel Tiyatro Müzesinde neleri nasıl sergilemeliyiz. Öncelikle karagöz, kukla, ortaoyunu, meddahlık köy seyirlik oyunları ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen yazılı ve görsel dokümanları bir araya toplamalıyız. Bu dokümanları inceleyerek neleri, nerelerden, kimlerden ve nasıl bulacağımızı tespit etmeliyiz. Bu tespitten sonra karagözle ilgili olarak; değişik sanatçıların tasvir örnekleri, tasvir kalıpları, tasvir yapımında kullanılan deri, tasvir kalıbı, bıçaklar (nevregan takımı), boyalar, karagöz perdesi (değişik dönemlere ait) aydınlatma araçları, oynatım çubukları, malzeme sandığı, kuklayla ilgili olarak; kukla yapımında kullanılan ağaç, kumaş, kağıt, tutkal, ağaç kesmeye-oymaya yarayan aletler, boya, kukla perdesi, aydınlatma araçları, yapımı tamamlanmış el kuklası, ipli kukla ve diğer kukla türleriyle ilgili örnekler, ortaoyunuyla ilgili olarak; Kavuklu, Pişekar ve diğer tiplerin giysileri, dekor olarak kullanılan iskemle ve yeni dünya adı verilen

paravan, müzik aletleri, ortaoyununun sahne ve seyir yerini gösteren bir maket, vb. meddahlıkla ilgili olarak; meddahın giysisi, bastonu ve mendili, köy seyirlik oyunlarıyla ilgili olarak; değişik yörelerde sergilenen oyunlarda yapılan deve, at, ayı, tilki, vb. hayvanları yapmada kullanılan araç ve gereçler, hayvanların yapılmış maketleri, oyuncuların kullandıkları giysiler, maskeler, tesbih, ayna, baston vb. gibi aksesuarlar, oyun müziklerinde kullanılan enstrümanlar sergilenmelidir.

Bu malzemeleri daha önceden planlanarak yapılan müzenin ilgili bölümlerinde sergilemeliyiz. Sergileme, her konunun başlangıcından en son geldiği aşamaya kadar gelişimini gösterecek şekilde sıralanmalıdır. Her objenin yanında açıklayıcı bilgiler, işlerliğini gösteren fotoğraf hatta film gösterisi olmalıdır. Ortaoyunu, meddahlık, hokkabazlık ve köy seyirlik oyunlarıyla ilgili kıyafetler mankenler üzerinde sergilenmelidir.

Müzeiy gezenler her seksiyonda bulunan malzemelerin yanısıra malzemelerle ilgili açıklayıcı bilgileri, fotoğrafları ve filmleri izleyebilmelidir.

Müzenin bir bölümünde oluşturulan kütüphanede geleneksel Türk tiyatrosuyla ilgili kitap, dergi, broşür ve gazeteler hizmete sunulmalıdır. Önceki yıllarda kurum ve kişiler tarafından çekilen akar filmler, video filmler, slayt ve fotoğraflar, ses kasetleri, müzik kasetleri, notalar, yapılan afişler, programlar, tasvir kalıpları vb. dokümanların örnekleri alınarak arşiv oluşturulmalı ve ilgililerin hizmetine sunulmalıdır.

Müzenin bir bölümünde tasvir yapım ustaları tarafından canlı olarak tasvir yapımı izleyicilere gösterilmelidir. Bu bölüm; derinin işlenişinden başlayıp kalıp çizimi, derinin kalıplara göre kesimi, hareketli organların birbirine bağlanması, boyanması, sopa deliklerinin yapılması ve sopaların takılıp perdede oynatılmasına kadar aşama aşama gösterilmelidir. Bir başka bölümde kukla yapımı ve oynatımı bütün aşamalarıyla gösterilmelidir. Bu bölümlerde yapılan tasvirler ve kuklalar müzenin başka bir bölümünde satışa sunulmalıdır.

Müzedede aynı zamanda belirli gün ve saatlerde izleyicilere karagöz, kukla, ortaoyunu, meddahlık ve köy seyirlik oyunlarından örnekler sunulmalıdır. Karagöz, kukla gösterilerinde klasik oyunlar geleneksel özellikleriyle sunulmalıdır. Meddah, klasik hikayelerini özel olarak hazırlanan kahve ortamlarında sunulmalıdır. Bu gösteriler kışın kapalı salonda yazın akşamları açık havada yapılmalıdır. Ortaoyunu ve seyirlik oyun gösterileri de yine açık havada yapılmalı her taraftan izlenebilecek şekilde hazırlanmış alanlarda oynanmalıdır. Seyirlik oyun örnekleri oyuncuların hazırlanmasından itibaren seyircilerin önünde gerçekleştirilmelidir.

Halk kültürünün diğer konularında olduğu gibi geleneksel Türk tiyatrosu müzesinin de gecikmeden kurulması ve hizmete sunulması kaçınılmazdır. Ağır hareket edilir ve müze kurulması geciktirilirse sergilenen malzeme bulmada güçlükler çekilebilir. Bu durumda ilgili kurum kuruluş ve kişileri işbirliği yaparak Geleneksel Türk Tiyatrosu Müzesini hayata geçirme çalışmalarına gecikmeden başlamalıdır.